Wisner, Frank Gardiner (1902–1965)

Az amerikai központi hírszerzés szülőatyjainak névsora három személyre korlátozódik. William Donovan tábornok Truman elnöktől közvetlenül kapott utasítást a központi szervezet felállítására. Allen Dulles a legrutinosabb második világháborús kémnek számított, ezért kulcsszerepe volt a struktúra kialakításában. Az egyik legaktívabb gyakorlati szervező pedig Frank Wisner volt, aki Dulleshez hasonlóan Wall Street-i ügyvédként csatlakozott a CIA-hoz (Central Intelligence Agency – Központi Hírszerző Ügynökség). Fáradhatatlan teherbírással és meglepő fanatizmussal dolgozott az Ügynökségen belül, szentül hitte, hogy egyszer eljön a nap, amikor a világ megszabadul a bolsevizmustól, és ő ebben kulcsszerepet akart vállalni.

James Angletonnal ellentétben nem az irodájából irányította az akciókat. Titkos küldetéseken vett részt, rendszeresen utazott Európába, megbeszéléseket tartott a CIA regionális vezetőivel Frankfurtban, Münchenben, Salzburgban. Saját szemével akarta ellenőrizni a Berlinben épült titkos alagút építési munkálatait, és vesztére testközelből nézte végig 1956-ban Bécsben a magyar menekültáradatot. Wiz – ahogy munkatársai becézték az angol varázsló szóra utalva – energikus ember volt, kicsattant az életerőtől, egészségesen telt arcán pedig derűs mosoly ült. A vérmérsékletéből eredő túlfűtöttség azonban az évek során elhatalmasodott rajta, a stresszel járó, és érzelmileg nehezen viselhető munka terhessé vált számára. Nem volt az az ember, aki feladná céljait, vagy aki tudomásul tudná venni gyengeségét. A megterhelő élet következménye, hogy élete utolsó éveiben a mániákus depresszió betegségével kellett küzdelmet vívnia.

Frank Gardiner Wisner 1902. június 23-án született a Mississippi állambeli Laurelben. Apja fakitermelő volt az erdőben gazdag vidéken. A Gardiner család is a faiparban rendelkezett érdekeltséggel, és az idősebb Frank Wisner beleszeretett a konkurens famíliából származó Mary Gardinerbe. Házasságukból két gyermek született: Elizabeth és a kisebbik Frank, aki középsőnevét anyjától örökölte. A Wisner család nyugodt, békés életet élt az 1910-es években, a déli hagyományokkal ellentétben demokrata nézeteket vallott. Az ifjabbik Frank középiskolai tanulmányait a virginiai Woodberry Forest Schoolban végezte – apja elégedetlenségére – közepes eredményekkel. Egyedül a sportban nyújtott bíztató teljesítményt: távfutásban verhetetlen volt. Az átlagos középiskolai évek után az igazi változást az egyetemi évek jelentették, személyisége ekkor alakult ki.

A Virginiai Egyetemen kezdte tanulmányait filozófia és pszichológia szakon az 1931-es évfolyamban, és ekkor jelentek meg későbbi személyiségjegyei. Különösen fogékony volt a kihívásokra, játékokra, versenyekre és az abszurd mókázásokra. Viszont képes volt azonnal, szinte másodpercek alatt váltani, és a legélesebb észjárással komoly ügyekre koncentrálni. Megvoltak benne azok a képességek, melyeknek köszönhetően mesterkémmé vált, és ez a külvilág számára is egyértelmű volt. Az egyetemen folytonosan a középpontban volt, kellemes, cizellált megjelenésével, vékony szemhéja mögötti markáns tekintetével magára irányította a figyelmet. Különös kettősség rejlett benne: külsőleg kifinomult, jó modorú déli jófiú, egyúttal viszont extravagáns, fütyörészős, köpködős vagány. Népszerű volt iskolatársai köré-

ben, emellett rendelkezett egy olyan higgadt, magabiztos stílussal, amivel a nála idősebb korosztályokkal is kitűnően megértette magát. Egy évfolyamtársa szerint már akkor látszott rajta, hogy vezetői posztra született. Tagja volt az egyetem két titkos társaságának, a The Ravensnek és a The Sevensnek is.

Miután diplomáját megszerezte, még három évet tanult egy virginiai jogi intézményben, melyet kitűnő eredményekkel végzett el. Sportkarrierjében a csúcsra ért ekkoriban, remek időket futott, olyannyira, hogy meghívást kapott a nemzeti csapathoz, hogy eddzen velük, és készüljön fel az 1936-os berlini olimpiára. A 30-as évek közepén járunk, és hiába a New Deal, az ország gazdasági helyzete lesújtó volt. Frank George Wisner vállalkozásának sem ment jobban, ezért rossz szemmel nézett fiára, hogy egy egész nyarat időmérő edzésekkel töltsön el. A család rossz anyagi helyzetére hivatkozva arra kérte, a versenyzés helyett valami hasznosabba vágjon bele. A csalódott sportoló a jogi pálya felé orientálódott, és New Orleansban próbált elhelyezkedni. Itt nem kapott ajánlatot, ezért a Wall Streeten próbálkozott tovább, ahol a régi gimnáziumi barátok voltak segítségére, hogy gyakornokként elhelyezkedjen a Carter, Ledyard and Milburn ügyvédi irodánál, ami az értéktőzsdének dolgozott.

Fiatal déli ügyvédjelöltként nehéz évek vártak rá. Frank Gardiner számára Manhattan olyan hely volt, ahol az emberek soha nem felejtik el, hogy ki honnan származik. A Wall Streeten soha nem emelkedhetett felül azon a tényen, hogy a szakmát nem a St. Paul's vagy a Groton egyetemeken tanulta és a Virginiai Egyetem nem összehasonlítható a Yale-lel. Itt már nem gyűjthetett olyan könnyedén elismeréseket munkatársaitól, nem volt olyan különleges jelenség, mint annak idején az iskolásévei alatt. A különleges gondosságot és alaposságot igénylő jogi munka azonban kiemelte Wisner tehetségét. Ekkortájt hátrafésült hajviselete és könnyed stílusa is emlékeztetett az ifjú Marlon Brandóra. Munkatársai számára sokkal idősebbnek tűnt koránál, főleg önuralmát és türelmét nézve, amivel a problémás, akadékoskodó ügyfeleket kezelte. Ez a jellemző végigkíséri karrierjét a CIA-nál is, mindig túl fiatalnak tűnt a rábízott feladatok komolyságához képest. A felelősségteljes munka mellett megmaradt állandó versenyző vénája, bármikor fogadott kollégáival, hogy akármilyen versenyben megveri őket. Egy ismerőse úgy írta le később Wisnert, hogy mindig érződött benne egy belső erő és irányító akarat, ami miatt sikert ért el, bármibe is vág bele.

1936-ban feleségül vette Mary Knowlest (becenevén Pollyt), aki egy connecticuti üzletember lányaként felettébb szókimondó, elveihez ragaszkodó, jól iskolázott nő volt. Ambiciózus természettel rendelkezett, és hasonlóan társasági ember volt, mint férje. Pollyval tökéletesen egymásra találtak. Négy gyermekük született, elsőként az ifjabb Frank, aki napjainkban amerikai diplomata. A család a connecticuti Greenwichben telepedett le, és itt érte őket a második világháború kitörésének híre.

1941 júliusában Frank Wisnert besorozták a haditengerészetbe, hadnagyi rangban. Novemberben került összekötő tisztként és főhelyettesként az Informational Department of Radio and Cable Censorship hivatalához, mely a haditengerészeti hírszerzéshez tartozott. Amikor a cenzori hivatali felettese, Turner McBaine 1942-ben a kairói OSS (Office of Strategic Services – Stratégiai Szolgálatok Hivatala, az amerikai hírszerzés és kémelhárítás központi szerve a második világháborúban) állomásra került, Wisner elérkezettnek látta az időt, hogy korábbi elképzeléseit valóra váltsa, és az OSS-hez kérvényezze az átvételét. Donovanék alkalmasnak találták, így Washingtonba került, ahol X-2-es (vagyis kémelhárítási) kiképzésben vett részt. Felkészítették külföldi hírszerzési technikákra, kódok és titkosírás használatára, gerillaharcmodorra, szabotázsra és kémelhárítási tevékenységekre. 1943 Karácsonyán érkezett meg Egyiptomba és kezdte meg munkáját a kairói bázison, mint jelentésekért felelős tiszt. Közelről

volt alkalma tanulmányozni az angol MI6 (Military Intelligence, Section 6 – Katonai Hírszerzés, 6-os Szekció, az angol hírszerzés) ügynökeinek munkáját, és így első kézből tanulhatta meg a „kuzinok" hírszerzési fortélyait.

A gyors tanulás és az elnyűhetetlen munkabírás kiemelte a bázis dolgozói közül. 1944 júliusának közepén, röviddel a normandiai partraszállást követően Wisnert – alig hogy megszokhatta az egyiptomi bázis légkörét – fél év szolgálat után áthelyezték Törökországba. Az isztambuli OSS-bázis annak ellenére, hogy stratégiai szempontból rendkívüli fontossággal bírt, nem tartozott a legkiemelkedőbb állomáshelyek közé. A dolgozói – akik rangjuk alapján sem képviselték a hadsereg elitjét – kihátráltak a bázis vezetője, Lanning „Packy" MacFarland mögül, aki állításuk szerint olykor teljesen kezelhetetlenné vált, és magából kivetkőzve viselkedett. Donovan érezte, hogy egy fiatal, ambiciózus és egyben magasan képzett tiszt állíthatja helyre a rendet Isztambulban, MacFarland ellenőrzésével. Frank Wisner volt az, akire ezt a szerepet osztotta. Wisner június közepén Palesztinán és Törökországon keresztül vonattal jutott el a fővárosba, ahol a pályaudvaron már várta őt MacFarland. Új helyén is hasonló intenzitással vágott bele a munkába, és 1944 nyarán csatlakozott a Donovan–Dulles-vonalhoz, akik bizonyosra vették már ekkor, hogy Sztálin Kelet-Európa bekebelezését tervezi.

Augusztus elején titokban Isztambulba érkeztek Antonescu román diktátor diplomatái, és arról tájékoztatták az amerikai hírszerzést, hogy országuk kész béketárgyalásokat kezdeményezni a szövetségesekkel. Wisner felismerte Románia kiugrásának kulcsfontosságát, mely megbonthatja a térség náci orientáltságát, így a román átállás támogatásának kidolgozását szorgalmazta. Az augusztus 26-i dátummal parancsnoknak kinevezett Wisner sürgönyt küldött Kairóba John Toulminnak, melyben kérvényezte áthelyezését Bukarestbe. Mivel a britek is hasonlóan vélekedtek Románia fontosságát illetően, Toulmin engedélye augusztus végén megérkezett.

Szeptember 1-én Wisner összecsomagolta legfontosabb dolgait, és egy amerikai bombázó repülőgép fedélzetén Bukarestbe utazott, majd a következő napon meggyőzte a román külügyminisztert, hogy küldje vissza a gépet Isztanbulba a munkatársaiért és a felszerelésekért. Mint az ország legmagasabb rendfokozatú amerikai tisztje, az érkezése nagy jelentőségű volt, és két eseménydús hónap alatt a nyugati szövetségesek képviselője lett a Balkánon, állandó tárgyalások közepette Mihály királlyal és a román hírszerzés vezetőivel.

A Vörös Hadsereg előrenyomulása megállíthatatlan volt, és Roosevelt kormányában nőtt azoknak a köre, akik előrevetítették a hidegháború eshetőségét. Hogy a vezető washingtoni politikusok rémképeiben egyre komolyabb szerepet kapott az „orosz medve" térhódítása, Frank Wisner Bukarestből küldött jelentései is szerepet játszottak. Amikor a Vörös Hadsereg bevonult Bukarestbe, a Gestapo épületét elfoglalták, és hamarosan a helyi kommunista párt költözött a nácik helyére. Az OSS kérvényezte, hogy átkutathassa az épületet, értékes dokumentumokat és információkat remélve, azonban az oroszok hallani sem akartak róla. Mivel a román rendőrség is a kommunisták oldalára állt, egyetlen OSS-ügynök sem léphetett be többé az épületbe. Az orosz titkosszolgálat, az NKVD semmilyen információt nem volt hajlandó megosztani az amerikaiakkal, ezért Wisner az oroszok által elfogott német katonai és politikai személyeket akart kihallgatni, akik stratégiai információk birtokában lehetnek. Ezt sem tették lehetővé. A szövetségesek láthatóan már ilyen apróbb esetekben is szembe kerültek egymással. Wiz félelmei 1945 januárjában váltak valósággá. Az oroszok kíméletlensége eddig is feltűnő volt a román lakossággal szemben, de ami a hónap 10-ik napjától 20-áig történt, azt soha nem tudta kitörölni a fejéből. Szovjet tisztek, hosszú listával a kezükben elindultak házról házra, és összegyűjtötték a városban élő németszármazású románo-

kat, a férfiakat 17 és 45 év, a nőket 18 és 30 év között, hogy kárpótolják a szovjet államot a románok által okozott háborús veszteségekért. Nem számított, hogy ezeknek az embereknek az ősei a 13. században költöztek a Kárpátok bércei közé és semmi közük a hitlerista és román rémtettekhez. Wisnert sokkolta a deportálások látványa és az amerikaiak tehetetlensége szövetségeseik brutalitásával szemben. Számára ez a barbarizmus elfogadhatatlan volt, és elkezdődött a hidegháború, a bolsevizmus elleni harca.

Megbízatása Bukarestben 1945. január 27-én véget ért, február 8-án tért vissza az Egyesült Államokba. Hazatérve egészen különleges pozícióban találta magát, a balkán sikerek következtében Washingtonban azon kevés személyek közé sorolták, akik véleménye feltétlenül irányadó volt a vezetés számára. Következő megbízatása sem váratott magára, egy addig kevéssé ismert tengerészeti hadnagy, Richard Helms beajánlotta Wisnert Allen Dulles németországi helyettesének a frissen létrejött berlini bázis élén. Az OSS elitjének körébe tartozott innentől.

Truman elnök 1945. szeptember 20-án feloszlatta az OSS-t, Wisner pedig magas beosztásban visszatért a Carter and Ledyard ügyvédi irodához. Családjával egy manhattani lakásba költözött, polgári életet élt, de régi bajtársával és ügyvéd kollegájával, Allen Dulles-szel rendszeresen együtt ebédelt, élénk beszélgetéseket folytatva a háború utáni helyzetről, és az oroszokkal kapcsolatos aggodalmakról. Közös hullámhosszt találtak, és kettejük barátsága ekkor szilárdult meg. Alig négy hónap telt el az OSS feloszlatása óta, és főként a németországi és kelet-európai helyzet alakulása Trumant is elképzeléseinek felülvizsgálatára sarkalta. Az elnök az OSS mintájára létrehozta 1946. január 22-én a Central Intelligence Groupot (CIG). A reaktivált háborús tisztek között ott találjuk Frank Wisnert is. A CIG egyelőre gyűjtőhelyként funkcionált, az OSS-hez képest nem jelentetett különösebb előrelépést Wiz számára. Annyi vált nyilvánvalóvá, hogy Washington hírszerző-specialistaként számol vele a továbbiakban is.

Az 1947 júliusában megalakult CIA-ben még nem kapott fontos hivatalt. Ekkoriban a CIG ügynökeként a Megszállt Területek Hivatala, a Védelmi Minisztérium és a Hadügyminisztérium közötti koordinációt látta el, mint tanácsadó. Ambiciózus jelleme, különleges teherbírása kiemelte munkatársai közül, de a legjellemezőbb vonása a mély érzéséiből származó szenvedélyessége volt, valamint a történelem és ideológiák iránti fogékonysága, amivel könnyedén átlátott és előrevetített szituációkat. Nem ért váratlanul senkit a hírszerzés berkein belül, amikor az 1948. június 18-án frissen létrehozott Office of Policy Coordination (OPC – Politikai Koordinációk Hivatala) élére Wisnert nevezte ki a Nemzetbiztonsági Tanács.

Az OPC vezetőjeként minden fontosabb hidegháborús esemény a hatáskörébe tartozott. Irányítása alatt állították fel a Szabad Európa Rádiót, küldtek léggömbök segítségével propaganda-anyagokat a vasfüggöny mögötti szovjet szatellit államokba. A Redsox-program keretében visszafordított disszidenseket küldtek a szovjet tömb országaiba, a legkomolyabb akciók Albániában voltak. Emellett az OPC szemmel tartotta a Marshall-terv gyakorlati megvalósítását is. Wisner kollégái számára döbbenetes aktivitással dolgozott. Megállás nélkül utazgatott Európába, rendszeresen egyeztetett Londonban az angol „kuzinokkal", látogatásokat tett a berlini bázison, információkkal látta el Lucian B. Truscott tábornokot Frankfurtban, aki a Cég németországi egységeinek főparancsnoka volt. A hidegháború kitöltötte mindennapjait, és az összes helyszínen megfordult. A Koordinációs Hivatal legkomolyabb munkáját az 1950. június 25-én kirobbant koreai háború idején végezte.

Wisner irányítása alá tartoztak titkos katonai osztagok. A háború kitörésével egyébként az amerikaiak átrendezték ottani erőik vezetését. A CIA addigi igazgatója, Roscoe H. Hillenkoetter 1950 októberében új

megbízatást kapott, Koreában a Tengerészeti Különítmény parancsnoka lett. A CIA vezetői posztját Walter Bedell Smith tábornok kapta – Eisenhower vezérkari főnöke Normandiánál – aki addig amerikai nagykövet volt Moszkvában 1946-tól. Az új igazgató strukturális változtatásokat vezetett be az Ügynökségen belül, elsősorban azzal, hogy létrehozta 1951 januárjában a CIA új egységét, a Tervezési Igazgatóságot, melynek élén a tervezési igazgatóhelyettes (Deputy Director for Plans, DDP) állt. Wisner 1952-től – már a CIA-n belül – ezt a posztot látta el a következő hat évben.

Magyarország 1956-os tragédiája megtörte Wisnert. Csalódottá és frusztrálttá vált, mániákus depressziója pedig elhatalmasodott rajta 1956 novemberében Bécsben. Az osztrák fővárosban még tartotta ugyan magát, de a következő hetekben Görögországba utazott, ahol egyre zaklatottabbnak tűnt környezete számára. Egy Athénben dolgozó ügynök sosem felejtette el, ahogy Wisner viselkedett: idegesen fel-alá járkált a teremben és telexeket diktált arról, hogy a világban mit kellene intézni. Az ügynök csodálkozva hallgatta Wisner üzeneteit, amiknek az égvilágon semmi értelmük nem volt. Wiz innentől már nem volt önmaga. Az a hiperaktivitás, ami addig csakis előnyére szolgált, karrierjének alapját jelentette, az most betegségének okozójává vált. Lelki problémái mellett Görögországban egy váratlan balszerencse érte. Egyik étkezése során nyers kagylót fogyasztott, amitől súlyos hepatitis-fertőzést kapott, fizikai állapota is hirtelen romlani kezdett.

1956 telét otthon töltötte, alig mozdult ki marylandi házukból. A CIA irányítása értetlenül állt kulcsemberük váratlan összeomlása láttán. Wiz gyengélkedése alatt a Tervezési Igazgatóság feladatainak irányítását ideiglenesen Richard Helms és Richard Bissell látta el. Wisner 1957 februárjában tért vissza az Ügynökséghez. Tavasszal már látszólag ugyanazzal a teherbírással dolgozott a Cég legfrissebb területén, Indokinán. A helyszínre utazott, részt vett minden ülésen, de feltűnő volt, hogy elvesztette briliáns megoldó képességét, és semmi hatékonyságot nem mutatott. Érzelmi kitörései is állandóak maradtak, melyek aggodalommal töltötték el személyes környezetét is.

1958 szeptemberében az Ügynökség javaslatára Wiz felesége, Polly beleegyezett, hogy férjének szakorvosi kezelésre van szüksége. Egy balthimori pszichiátriára utalták be, azzal a reménnyel, hogy a pihenés és a terápia újra egyensúlyba hozza az idegállapotát. A hónap teltek, de eredmény nem látszódott. Allen Dulles meghozta a döntést, a Tervezési Igazgatóság élére Richard Bissellt nevezte ki. Dulles új pozíciót talált régi barátjának: Wisnert kinevezték a CIA londoni megbízottjának, feladata az információ megosztása volt az MI5 és MI6 ügynökeivel. A hírszerzés mellett azonban egyre inkább diplomáciai feladatokat végzett. A Cég szépen lassan leépítette, el kellett fogadniuk, hogy Wisner idegrendszere nem elég stabil, London ezért több szempontból is a legalkalmasabb hely volt a távoltartására. Ez a munkakör számára is elfogadható volt, mentális problémáit sikerült még kordában tartania.

A CIA Disznó-öböl-i kudarcát Wisner Angliában követte figyelemmel, a kudarc magával hozta Dulles és Bissell pályafutásának végét. Az OSS nagy öregjei közül csupán Wisner tekintélye maradt meg az elhibázott kubai művelet után. A Tervezési Igazgatóság vezetését ugyan Richard Helms vette át, de sokakban felmerült, hogy Wisnert rehabilitálni kellene, és ha egészségi állapota engedi, visszahívni Washingtonba, a tűz közelébe. Neve egyre inkább a régi fényes időkkel kapcsolódott össze, a Cég megtépázott tekintélyének jót tett volna az egykori tervezési igazgatóhelyettes harci sorba állítása.

1962 júniusában otthon töltött egy hetet, és megbeszéléseket folytatott régi kollegáival. A hét nap alatt szinte semmit nem aludt, az összes éjszakát tanácskozásokkal töltötte. Úgy tűnt, Frank Wisner visszatért, az orvosa megállapítása szerint is sikeres volt a hosszú angliai pihenés. Néhány nap után azonban Wisner megint kezdett mániákus-

sá válni, a stressz hatására kiújult a betegsége. Amikor visszarepült Londonba, felesége azonnal észrevette, hogy férje milyen állapotban van.

Wisner orvosai tanácsára újra otthoni pihenéssel próbált lecsillapodni, de a Cég számára egyértelművé vált, hogy már soha sem lesz a régi. Hamarosan nyugdíjba vonult, és egészsége érdekében próbált távol maradni a hírszerzés világától, hiába küzdött azonban, a mániás depresszió folyamatosan elhatalmasodott rajta. 1965. október 29-én Polly marylandi házuk földszintjén volt, amikor az emeletről puskalövés rázta meg a házat. Frank Wisner 63 éves korában feladta betegségével folytatott harcát, és öngyilkos lett.

(Csabai Dávid)

Források

- Burton Hersh: *The Old Boys*. Tree Farm Books, St. Petersburg, 2002.
- John Ranelagh: *CIA. A History*. BBC Books, London, 1992.
- Earle Rice Jr.: *The Cold War. Collapse of Communism*. Lucent Books, San Diego, 2000.